

2.2. Анексія Криму Російською Федерацією та її вплив на національну безпеку України

План

1. *Основні передумови анексії Криму: статус Чорноморського флоту та м. Севастополь.*
2. *Харківські угоди 2010 року та окупація Криму.*
3. *Кримська платформа та її значення.*
4. *Стратегія реінтеграції Криму.*

Анексія Криму Росією має глобальні наслідки як для України, так і для Європи, адже порушено базові принципи післявоєнного світоустрою щодо кордонів між державами. Створено прецедент порушення міжнародної стабільності, коли між потужними геополітичними гравцями реальною є нова домовленість щодо перерозподілу спірних територій, як це було з пактом Молотова-Ріббентропа перед початком Другої світової війни. **З'явилися нові виклики перед міжнародною спільнотою.** В аналітичній доповіді експертів Центру Разумкова (2014 р.) вони сформульовані так:

- руйнування регіональної і глобальної систем безпеки;
- зростання ймовірності застосування сили у вирішенні спорів між державами;
- створення чергового «замороженого» конфлікту в Європі;
- посилення політико-економічної конфронтації за віссю Захід-РФ.

Міжнародні структури безпеки виявили неготовність до розвитку подій в Україні. Ключові елементи європейської та євроатлантичної безпеки – НАТО, ЄС,

ОБСЄ – шукали термінові відповіді на регіональні та глобальні загрози, що виникли внаслідок дій Росії. Неспроможність міжнародних організацій ухвалювати і реалізувати своєчасні та адекватні рішення для розв’язання кризових ситуацій у регіоні засвідчила низьку здатність існуючих глобальних і регіональних безпекових механізмів, поставила питання про необхідність їх реформування і адаптування до сучасних тенденцій світового розвитку.

Основні передумови анексії Криму. Росія замислювалася щодо анексії Криму ще з часів розпаду СРСР. Так, вже в останні роки існування Радянського Союзу під час так званого Новоогарьовського процесу здійснювалася політика підвищення статусу автономних республік. Кримська область була перетворена на Кримську АРСР 22 березня 1991 р. Тоді на найвищому рівні планувалося, що Кримська АРСР підпише угоду про Союз Суверенних Держав незалежно від Української РСР. Проводилася фальсифікація історії Криму в ЗМІ та масовій свідомості кримчан і росіян. Змінювалася демографічна ситуація на півострові, зокрема у спосіб переселення до Криму та особливо до м. Севастополя військових пенсіонерів з Росії.

Активна русифікаторська політика в Криму здійснювалася місцевим керівництвом і протягом років незалежності, зокрема в спосіб штучного обмеження можливості отримання українським населенням Криму освіти державною (українською) мовою, зменшення кількості українських навчальних закладів з викладанням українською мовою.

Усе це створювало підґрунтя для антиукраїнських, сепаратистських настроїв у Криму та сприятливе середовище для діяльності російських спецслужб.

Особливої уваги набуло широке коло питань формування нового порядку двосторонніх відносин, головним з яких було питання Криму у складі України та проблеми, що виникли у зв'язку з базуванням Чорноморського флоту в м. Севастополь.

Незважаючи на те, що з 1991 р. Чорноморський флот перейшов під контроль України, частина офіцерів не визнала підпорядкування українській владі. Однак ще в січні 1992 р. президент РФ Б. Єльцин заявив: «Чорноморський флот був, є і буде російським. Ніхто у Росії його не відбере, у тому числі і Кравчук».

Щоправда, вже 28 січня позиція різко змінилася. Б. Єльцин відвідав кораблі ЧФ на зовнішньому рейді Новоросійська, де виступив перед командуванням флоту і пом'якшив свою позицію. 21 травня 1992 р. в РФ прийняли постанову № 2809-1 «Про правову оцінку рішень державної влади РРСФР зі зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 р.», згідно з якою постанова Президії Верховної Ради РРСФР «Про передачу Кримської області зі складу РРСФР до складу Української РСР» була визнана такою, що не має юридичної сили з моменту її прийняття.

Разом із цим Б. Єльцин заявив Президенту України Л. Кравчуку, що за будь-яких спроб України змінити статус Чорноморського флоту РФ візьме флот під свою юрисдикцію. У другій половині червня 1992 р. відбулася знакова зустріч представників України і РФ з приводу розподілу Чорноморського флоту.

Україна і Росія домовилися про створення на базі ЧФ двох флотів – російського і українського, проте на перехідний період ЧФ повинен був залишатися під об'єднаним командуванням, а військовослужбовці, призовані для проходження служби на ЧФ, – приводитися до присяги

тієї держави, громадянами якої вони є. Однак це також не дало результатів, і обидві сторони лише посилили боротьбу за особовий склад флоту.

З метою зняття напруги та чіткого визначення шляхів подальшої долі Чорноморського флоту в серпні 1992 р. президентами України і Росії було підписано важливу Угоду між РФ та Україною про принципи формування ВМС України та ВМФ Росії на базі колишнього СРСР. Згідно з цією угодою, Чорноморський флот мав бути розділений на 2 частини. Але вже у квітні 1993 р. у РФ дедалі наполегливіше поширюють тези про єдиний (спільний) або лише російський Чорноморський флот.

Окрім домовленостей президентів, міністри закордонних справ двох країн підписали ще дві угоди: про розділ зарубіжного майна і про безвізовий проїзд між країнами. На зустрічі були також вироблені основні принципи майбутнього широкомасштабного договору між Росією і Україною.

18 червня президенти зустрілися в Москві, де підтвердили попередні рішення про майбутній поділ ЧФ за схемою 50 на 50 впродовж 1993-1995 років включно, а також доповнили їх підписанням угоди про поділ не лише кораблів флоту, але і берегової інфраструктури. Наступним кроком з приводу проблеми флоту стала зустріч, що відбулася 3 серпня в кримському містечку Масандра. Президенти поставили завдання главам своїх урядів і усамітнилися для бесіди віч-на-віч.

Все подальше виглядало як ультиматум – «розірвавши на шматки» українську сторону за газові борги, про які більшість делегації нічого не знала, у росіян «ніби випадково» виникає ідея розрахуватися за газові борги флотом. При цьому українська сторона нібито погодила-

ся продати і флот, і територію, на якій розміщена флотська інфраструктура. Л. Кравчук пом'якшив ці заяви, сказавши, що Україна «може розглянути» питання про продаж своєї частини флоту Росії, але жодних зобов'язуючих рішень з поділу флоту й продажу Росії української частини ЧФ не було прийнято.

Українські військові сприйняли масандрівський протокол з відвертим розчаруванням. Б. Єльцин використав «масандрівську перемогу» в питанні ЧФ для піднесення патріотизму й консолідації росіян у його внутрішньополітичній боротьбі з Верховною Радою РФ. Розстрілявши з танків Білий дім і придушивши опозицію, Єльцин зумів завоювати симпатії росіян і переміг на виборах 1996 року.

Л. Кравчук, навпаки, втратив популярність і підтримку патріотів, військових, кримчан. Він програв спровоковані цією політичною поразкою позачергові президентські вибори 1994 р., коли переміг Л. Кучма.

Зазначимо, що статус Чорноморського флоту Російської Федерації в Україні, його основні параметри, умови перебування та порядок розрахунків визначалися трьома основними документами:

- Угодою між Російською Федерацією та Україною про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про статус ЧФ);
- Угодою між Україною та Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту та перебування Чорноморського флоту Російської Федерації (Угода про поділ ЧФ);
- Угодою між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов'язані з поділом Чорноморського флоту та перебуванням

Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (Угода про розрахунки за ЧФ).

Усі три були підписані у 1997 р. та набули чинності у 1999 р. Ці документи мають рамковий характер і з конкретних питань відсилають або до українського законодавства, або до окремих угод між сторонами. Останніх було передбачено принаймні десять. Існує також низка допоміжних нормативних актів, які не згадуються у базових угодах.

Ще однією передумовою анексії Криму став статус м. Севастополь. Спираючись на те, що місто було закладене після приєднання Криму до Росії у 1783 р. для базування російського Чорноморського флоту, а також аргументуючи фактами, що під час Кримської війни у 1854-1855 рр. Севастополь був ареною запеклих морських битв, Росія висунула вимогу щодо особливого статусу міста. Додатковими аргументами були й подвиги захисників Севастополя у 1941-1944 рр., що дало підстави назвати його символом «слави російських моряків». 9 липня 1993 р. російський парламент прийняв постанову про статус міста Севастополя як військово-морської бази російського Чорноморського флоту.

Наступним важливим етапом активізації зовнішньополітичного тиску на Україну стали так звані Харківські угоди, які безпосередньо стосувалися Криму. Президенти України та Росії В. Янукович та Д. Медведев 21 квітня 2010 р. підписали в Харкові угоди, які передбачали перебування Чорноморського флоту в м. Севастополь до 2042 р. з наступним автоматичним продовженням на чергові п'ять років.

Була передбачена вартість перебування ЧФ у розмірі 100 млн. дол. щорічно. Але головним політичним «тріум-

фом» Росії стало те, що, згідно із Законом України від 2 липня 2010 р., Україна задекларувала позаблоковий статус держави. Позаблоковий статус став державним «шлагбаумом» на шляху до НАТО. Почалося активне згортання програм євроатлантичної інтеграції.

Харківські угоди активізували опозиційний рух щодо правління В.Януковича, який, в кінцевому підсумку, привів до Революції гідності у 2013 р.

Хронологічно події, що відбувались в Криму, які призвели до його окупації, виглядають так:

- **20 лютого 2014 року** – початок збройної агресії, зафіксований на відомчій медалі Міноборони Росії «За повернення Криму»;
- **23 лютого** – найбільший мітинг проросійських сил у Севастополі;
- **24 лютого** – кораблі ВМФ РФ, які здійснювали охорону морської акваторії в районі проведення Сочинської олімпіади, прийняли на борт у Новоросійську «зелених чоловічків» (російських військовослужбовців без розпізнавальних знаків ЗС РФ, яких використовували для захоплення адміністративних будівель та блокування українських військових частин на території АРК та Севастополя) з бойовою технікою та вийшли курсом на Севастополь;
- **26 лютого** – мітинги під Верховною Радою АРК: один – проросійських організацій з вимогою автономії у складі Росії (близько 2 тисяч учасників), інший – місцевих українських патріотів і кримських татар за територіальну цілісність України (зібрав 5–10 тисяч учасників);

- **27 лютого** – російські військові без розпізнавальних знаків заблокували парламент та уряд АРК у Сімферополі;
- **28 лютого** – Верховна Рада Автономної Республіки Крим під наглядом російських військовослужбовців із 31-ї десантно-штурмової бригади ЗС РФ проголосувала за проведення референдуму про статус Криму, призначила представника партії «Русское единство» Сергія Аксьонова головою уряду Криму;
- **16 березня** – відбувся псевдореферендум про статус Криму. Зрежисований Росією захід бойкотували кримські татари та проукраїнськи налаштоване населення. За оголошеними організаторами результатами, 96,77% учасників проголосували «за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації». Конституційний Суд України визнав неконституційною постанову Верховної Ради АР Крим, згідно з якою провели референдум;
- **18 березня** – підписання Договору про прийняття Республіки Крим до складу Росії;
- **21 березня** – Путін підписав указ про ратифікацію договору про прийняття Криму до складу РФ;
- **25 березня** – Автономна Республіка Крим і Севастополь окуповані ЗС РФ.

Наслідки окупації Криму. Російська збройна агресія кардинально змінила військово-політичну обстановку як довкола України, так і на європейському континенті. Домінантою впливу за рівнем воєнної загрози слід вважати анексію Криму й нарощування на його території потужного військового угруповання Росії.

Значення Криму як плацдарму для подальшої військової експансії обумовлене насамперед його унікальним географічним положенням. Розташування півострова в центрі Азово-Чорноморського регіону дозволяє контролювати весь цей регіон. Найпершим геополітичним наслідком втрати Криму для України є суттєве зменшення її впливу в Чорноморському регіоні, а також потенційної можливості бути одним із ключових регіональних гравців (зокрема в рамках ОЧЕС та ГУАМ).

Якщо виходити із засад класичної геополітики, то, безперечно, Росія отримала вагомий геополітичний вигреш і повернула собі вплив у Чорноморському регіоні. До анексії Україна юридично контролювала близько третини Чорноморського басейну, їй дісталася найбільш приваблива частина радянського спадку. Більше неї контролювала тільки Туреччина. Росія отримала досить скромну частину на сході. Після березневих подій 2014 року Україна втрачає приблизно більше половини того, що в неї було.

Також Україна втратила стратегічні підприємства, багаті родовища корисних копалин у надрах моря, котрі могли б диверсифікувати та посилити енергетичну незалежність країни від російських вуглеводнів.

Нагальними проблемами сьогодення залишаються питання мінімізації наслідків анексії Криму як в економічному, так і в оборонному аспектах. Деталізуючи ці положення, В. Горбулін відмічав: варто лише зазначити, що, наприклад, через українські морські порти проходить близько 80–90 % обсягів експорту зерна, продукції металургійної, хімічної, машинобудівної й іншої промисловості. Росія своїми агресивними діями на шляхах комунікацій між українськими портами й Босфором

може створити, за певних умов, критичну ситуацію для української економіки.

Перебування флоту й військово-повітряних сил Росії в Криму дозволяє їй контролювати акваторії Чорного та Азовського морів і забезпечує найкоротший вихід у Середземне море й Атлантику. Однак стратегічність значення російських військово-морських сил на Чорному морі завжди викликала сумнів, з огляду на турецький контроль над Чорноморськими протоками (Босфор і Дарданелли). Тому і за часів російського самодержавства, і за радянського періоду «боротьба за протоки» була одним з основних стратегічних завдань армії та флоту Росії й СРСР на південно-західному напрямку.

Разом з тим не існує жодних обмежень для застосування з території Криму військової авіації, ракетних військ і засобів технічної розвідки, що значно підвищує стратегічні можливості Росії щодо контролю Причорномор'я та всього Східного Середземномор'я.

З часу анексії Криму РФ розпочала створення на його території повноцінного й самодостатнього міжвидового угруповання своїх військ. Вже наприкінці 2014 р. в його складі було 96 з'єднань і частин. На сьогодні чисельність російських військ у Криму становить близько 24 тис. військовослужбовців. А за збереження тенденції подальшого нарощування сил не виключено, що Російська Федерація зможе подвоїти чисельність свого військового угруповання на півострові й довести її до 43 тис. осіб.

Зазначимо, що світова спільнота, хоча із затримкою, рішуче засудила дії РФ в Криму. 21 березня 2014 р. усі 57 держав-учасниць ОБСЄ ухвалили рішення про відправку в Україну Спеціальної моніторингової комісії (СМК), яка продовжує свою роботу і сьогодні. На Росію країнами

Євросоюзу накладені економічні і політичні санкції, які завдають колосальних збитків РФ, блокують вирішення багатьох нагальних програм.

Європейський Союз також засуджував будівництво Керченського мосту без згоди України та нещодавнє відкриття його залізничної секції. «Це – кроки до подальшої примусової інтеграції незаконно анексованого півострова із Росією та ще одне порушення суверенітету та територіальної цілісності України. Євросоюз очікує від Росії забезпечення безперешкодного та вільного доступу усіх суден до та з Азовського моря через Керченську протоку згідно з нормами міжнародного права. Незаконні обмеження такого доступу й досі тривають і мають негативні економічні наслідки для українських портів на Азовському морі та цілого регіону», – ішлося у заяві високого представника ЄС Жозепа Бореля²¹.

Вирішальну роль відіграють, безперечно, санкції ЄС і США. Водночас не варто применшувати і вплив, що справляють санкції, запроваджені Канадою, Японією, Норвегією, Швейцарією, Австралією, Новою Зеландією (загалом близько 40 країнами світу), а також Парламентською асамблеєю Ради Європи.

Санкції дуже суттєво впливають на економіку Росії, що можна вже сьогодні спостерігати майже за всіма основними макроекономічними показниками. Втрати РФ від санкцій за період 2014-2020 рр. становлять 150 млрд. дол. США²².

²¹ ЄС: анексія Криму залишається прямим викликом міжнародній безпеці. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/16/7243787/>

²² Анексія Криму: аналітики Bloomberg підрахували втрати Росії за 5 років. URL: <https://www.5.ua/polityka/aneksiia-krymu-analytyku-bloomberg-pidrakhuvaly-vtraty-rosii-za-5-rokiv-188593.html>

Разом з цим відзначимо, що найбільш складним і актуальним питанням, яке стоїть перед Україною, – це проблема повернення, реінтеграції Криму до складу України.

Щодо цього питання існує чимало передбачень і прогнозів. На думку проф. І. Тодорова, перспектива зупинення російської інвазії та майбутня перемога з поверненням анексованого Криму та окупованих територій Донбасу можливі винятково шляхом консолідації Заходу на основі спільних ліберально-демократичних цінностей.

Серед позитивних трендів сьогодення у питанні Криму можемо назвати наступне:

По-перше, функціонування Кримської платформи, учасниками якої стало 44 держав світу. Мета Кримської платформи – координування міжнародних зусиль на кримському напрямі, посилення ефективності міжнародної політики невизнання спроби анексії Криму та підвищення дієвості санкційних режимів. За таких умов Україна потребує збереження міжнародної підтримки, поглиблення інтеграції з ЄС і НАТО.

По-друге, Україна, Німеччина та Франція ведуть перемовини на рівні МЗС про створення «нормандського виміру» щодо проблем анексії Криму.

По-третє, політичні кола реально оцінюють перспективи повернення Криму, враховуючи існуючі реалії.

Тема реінтеграції Криму і Донбасу ґрунтовно аргументована в **Стратегії національної безпеки України**, яка затверджує комплекс практичних заходів для вирішення існуючих гуманітарних проблем українців, що живуть на окупованих територіях²³. Прийняття но-

²³ Указ Президента України №392/2020 про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» / Офіційне інтернет-представництво Президента України

вої Стратегії національної безпеки України, яка враховує існуючі виклики і загрози, – надзвичайно важлива подія. Вона дає відповіді на формування нових підходів і механізмів збереження України як незалежної держави, здатної повернути окуповані території Донбасу та реінтегрувати Крим.

Потужну мотивацію повернення Криму до складу України має **Стратегія деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму**. Цей документ визначає комплекс заходів дипломатичного, військового, економічного, інформаційного, гуманітарного та іншого характеру, спрямованих на відновлення територіальної цілісності, державного суверенітету України у міжнародно визнаних кордонах шляхом деокупації та реінтеграції Криму.

Важливим і оптимізуючим міжнародним майданчиком є Кримська платформа. Кримська платформа – це дипломатична ініціатива, започаткована Україною. Мета – за допомогою міжнародних організацій і лідерів країн світу домогтися деокупації Криму.

23 серпня 2021 р. відбувся установчий саміт Кримської платформи, на якому ухвалили підсумковий документ – декларацію. Цей документ буде відкритим до підписання і після саміту.

Кримська платформа діятиме постійно, аж до повернення Криму до складу України. Як кажуть ініціатори Кримської платформи, попри невизнання окупації Криму світом, питання деокупації півострова зникло з порядку денного міжнародної політики. Тому ключовим є створення міжнародної переговорної платформи задля того, щоб тема Криму лишалася серед пріоритетів не лише України, а й інших держав і міжнародних організацій.

Вважається, що учасники Кримської платформи мають змусити Росію сісти за стіл переговорів для обговорення мирного процесу деокупації.

Виокремлюють п'ять пріоритетних напрямів України на цьому шляху:

- консолідація міжнародної політики невизнання будь-якої зміни статусу Криму;
- посилення санкцій проти Росії;
- захист прав людини і міжнародного гуманітарного права, відновлення прав корінного кримсько-татарського народу;
- безпека в Азово-Чорноморському регіоні та за його межами;
- подолання екологічних та економічних наслідків окупації.

Ставлення до Кримської платформи з боку Кремля вкрай критичне. Москва неодноразово попереджала, що вважає участь іноземних країн у саміті Кримської платформи «недружнім кроком щодо Росії» і «зазіханням на її територіальну цілісність». Росія позиціонує Кримську платформу як суто дискусійний, експертний майданчик, без жодного політичного впливу, який не матиме результатів.

Проте сам факт винесення теми деокупації Криму на високий політичний і міжнародний рівень, консолідація навколо цієї теми – це дуже важливий крок²⁴.

Стратегія деокупації та реінтеграції Криму визначає пріоритети для держави щодо захисту прав і свобод людини, порушених внаслідок тимчасової окупації Кримського півострова, а також головні напрями відповідної

²⁴ Кримська платформа: що це таке і чи допоможе Україні повернути Крим. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57974995>

економічної, соціальної, гуманітарної, екологічної, інформаційної, оборонної та безпекової політики.

Також Стратегія дає чіткий сигнал міжнародній спільноті, що Україна послідовна у своїх діях з відновлення територіальної цілісності, порушеної внаслідок нехтування Російською Федерацією своїми міжнародними зобов'язаннями.

Згідно зі Стратегією, у межах державної політики щодо забезпечення деокупації території Криму Україна ініціює міжнародний переговорний процес щодо визначення модальностей звільнення тимчасово окупованої території та відновлення на цій території конституційного ладу України, ґрунтуючись, зокрема, на положеннях Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а також на результатах діяльності Кримської платформи.

«Україна засновує та розвиває Кримську платформу як ключовий зовнішньополітичний інструмент консолідації міжнародних зусиль, спрямованих на деокупацію та відновлення територіальної цілісності України, подолання наслідків, спричинених тимчасовою окупацією Російською Федерацією АР Крим та міста Севастополя, а також захисту прав та інтересів громадян України», – сказано в Стратегії²⁵.

Актуальними, у контексті вищенаведеного, є пропозиції Володимира Горбуліна, зокрема щодо необхідності²⁶:

²⁵ Президент затвердив Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-strategiyu-deokupaciyi-ta-reintegraciyi-67321>

²⁶ «Донбас і Крим: ціна повернення»: монографія/ за заг. редакцією В. Горбуліна та інших; К.: НІСД. 2015. С. 128.

- реформувати Збройні сили виходячи з умов невступу України протягом найближчих п'яти років до НАТО, а також із завдання неприйнятної шкоди можливому агресору, насамперед в асиметричний спосіб. При цьому слід виходити з неможливості різкого збільшення фінансування оборонного бюджету. Отже, слід забезпечити кардинальне скорочення ЗС без втрати потенціалу для розгортання на їх основі повноцінної армії, сконцентрувавши наявні матеріально-фінансові, кадрові та інтелектуальні ресурси на двох-трьох основних напрямках;
- необхідно створити ефективну розвідку і контррозвідку, сконцентровані на вирішенні кількох чітко визначених завдань. При цьому варто усвідомлювати, що основна проблема полягає не в обсягах фінансування, а в нинішньому стані відповідних структур;
- активізувати інформаційну кампанію, спрямовану як на населення України, так і на Росію, інші країни СНД і Європи. Метою цієї кампанії має стати роз'яснення української політики, її цілей, засобів і перебігу, формування позитивного іміджу держави, пропаганда культурних, економічних та інших досягнень України.

Визначаючи державну політику, необхідно виходити з того, що російськомовне населення України – це важливий чинник суспільного розвитку, що існуватиме принаймні ще два-три покоління. Отже, необхідні термінові розробка і реалізація цілеспрямованої державної програми щодо російськомовних громадян України, яка передбачала б проведення російськомовної проукраїн-

ської пропагандистської кампанії, підтримку у Криму, на Півдні і Сході України російськомовних ЗМІ відповідного спрямування тощо.

У цьому контексті практичні кроки в процесі перезавантаження зовнішньої політики України передбачені урядом у червні 2021 року. Серед них слід виділити такі напрями:

- протидія російській агресії політико-дипломатичними засобами;
- євроатлантична інтеграція;
- співробітництво з державами Індो-Тихоокеанського регіону, Центральної Азії та з регіональними організаціями;
- співробітництво з державами Близького Сходу та Африки;
- співробітництво з державами Латинської Америки.

Середньостроковою перспективою для України на російському напрямі визначено припинення збройного конфлікту в Донбасі та повернення окупованих територій²⁷.

Зазначимо, що Україна у 2020-2021 роках отримала потужну мотивацію і засоби для успішного завершення перезавантаження зовнішньої політики, спираючись на солідарну підтримку ЄС, США, НАТО, свідченням чого є:

- отримання Україною статусу члена програми розширених можливостей НАТО у 2020 році;
- потужна підтримка України завдяки успішній реалізації базових положень річної національної програми під егідою Комісії Україна-НАТО на 2021 рік;

²⁷ Уряд затвердив Стратегію зовнішньополітичної діяльності України. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/urjad-zatverdiv-strategiju-zovnishnopolitichnoji-dijalnosti-ukrajini.html>

- чітка позиція США щодо майбутнього членства України в НАТО та недопущення російської агресії проти України, про що свідчать результати саміту НАТО та позиція президента США Джо Байдена на зустрічі з президентом Росії Володимиром Путіним у червні 2021 року;
- реалізація заходів, що входять як першочергові до нової стратегії взаємовідносин Європейського Союзу з Росією, затвердженої у червні 2021 року;
- успішна реалізація положень Стратегії національної безпеки України, ухваленої 2020 року;
- прийняття Кабінетом Міністрів України стратегії зовнішньої політики України від 09 червня 2021 року, в якій передбачено кроки на шляху деокупації території і членства в ЄС і НАТО.

Усе це дає підстави сподіватись на успішну реалізацію Україною комплексу заходів щодо практичних результатів на шляху деокупації територій і членства в Європейському Союзі та євроатлантичному Альянсі.

Література до теми

1. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-verho-6471>
2. Указ Президента України №121/2021. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
3. Кабінет Міністрів розробив Стратегію зовнішньої полі-

- тики України на період 2021-2024 років для затвердження Радою національної безпеки і оборони (РНБО). URL: <https://ukranews.com/ua/news/781213-kabmin-rozrobyv-strategiyu-zovnishnoyi-polityku-ukrayiny-do-2025-roku>
4. Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1892021-38845>
 5. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій (аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. 2014. № 5-6.
 6. Кримська платформа. Декларація. URL: <https://www.president.gov.ua/news/krimska-platforma-deklaraciya-70293>
 7. Президент затвердив Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованого Криму. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-strategiyu-deokupaciyi-ta-reintegraciyi-67321>
 8. Горбулін В.П. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія/ за заг. редакцією В. Горбуліна та ін.; К.:НІСД. 2015. С. 43.
 9. В.П. Горбулін. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Брайт-Букс, 2019. 280 с. С. 241; Горбулін В.П. Гібридна війна: все тільки починається. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/1854>; Горбулін В.П. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>
 10. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки «гібридної війни». 2015. 576 с.
 - II. Мателешко Ю. Анексія Криму Росією та її геополітичні наслідки // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). /ред. кол.: І. В. Артьомов (голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 236 с. С. 119-130.

12. Тодоров І. Українські і міжрегіональні відмінності в контексті російської агресії проти України у 2014-2015 рр. // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (14). /ред. кол.: І. В. Артёмов (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. 236 с. С. 29-42; Тодоров І. Агресія Росії проти України: виклики демократичним цінностям (англомовна) // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (24). / ред. кол.: І. І. Черленяк (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2020. 184 с. С. 7-17.
13. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/>; ІІ2.ua. URL: <https://ua.ii2.ua/>; Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>; Борисфен Інтел. URL: <https://bintel.org.ua/>
14. Як Україна Севастополь «окупувала». URL: <https://ua.krymr.com/a/29375484.html>
15. Угода між Україною і Російською Федерацією про принципи формування ВМС України та ВМФ Росії на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_020#Text
16. Сілантьєва-Папп К. В. Гібридні війни на пострадянському просторі (1990-2014 рр.): дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Науковий керівник Тодоров І.Я. Ужгород, 2020.
17. Григорець Т. Основні етапи та тенденції розвитку українсько-російських відносин 1991-2006 рр. URL:http://www.niss.gov.ua/book/Vlasyuk_mon/09-2.pdf
18. Артёмов І.В. Виклики збройної агресії як каталізатор перезавантаження зовнішньої політики України // Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. І.І. Вовканич (голова) та ін. Вип. 1-2 (19-20). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. 304 с. С.73-75.

19. Russia's prize in Crimea resonates in history but has little strategic benefit for navy. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/russias-prize-in-crimea-resonates-in-history-but-has-little-strategic-benefit-for-navy/2014/03/13/39bcc6a2-a9df-11e3-b61e-8051b8b52d06_story.html
20. Россия развернула в Крыму полноценную войсковую группировку. URL: http://ria.ru/defense_safety/20150330/1055465190.html
21. Росія нарощує військову присутність у Криму. URL: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/270547.html>
22. ЄС: анексія Криму залишається прямим викликом міжнародній безпеці. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/16/7243787/>
23. Анексія Криму: аналітики Bloomberg підраховали втрати Росії за 5 років. URL: <https://www.5.ua/polityka/aneksiia-krymu-analityky-bloomberg-pidrakhuvaly-vtraty-rosii-za-5-rokiv-188593.html>
24. Тодоров І. Демократичні цінності перед викликом російської зовнішньої політики // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. 2 (23). /ред. кол.: І.І. Черленяк (голова) та ін. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. – 190 с. С. 7-15;
25. Україна та Німеччина обговорюватимуть створення «норманді» по Криму. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/ukrayina-ta-nimechchina-obgovoryuvatimut-stvorennya-normandi-po-krimu-349655_.html/?version=complete
26. Разумков про деокупацію Криму: «Швидко ми цього не зробимо». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-razumkov-pro-deokupatsiiu-krymu/30615822.html>
27. Борисова О.В. Зовнішня політика України: історія та сучасність: курс лекцій. Київ: Кондор, 2017. 330 с.

28. Україна не пробачить окупантів Криму та тих, хто не дозволив його захистити – Зеленський. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1878865-ukrayina-ne-probachit-okupantiv-krimu-ta-tikh-khto-ne-dozvoliv-yogo-zakhistiti-zelenskiy>
29. Іванов С. Олександр Турчинов: Оголошую мобілізацію, а мені партнери кажуть, що я провокую росіян». URL: https://sensor.net.ua/ua/resonance/429784/oleksandr_turchynov_ogoloshuyu_mobilizatsiyu_a_meni_partnery_kajut_scho_ya_provokuyu_rosiyan
30. Кримська платформа: що це таке і чи допоможе Україні повернути Крим. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-57974995>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/>.
2. «Дзеркало тижня. Україна». URL: <http://dt.ua/>.
3. «Європейська правда». URL: <https://www.eurointegration.com.ua/>
4. «Українська правда». URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/>.
5. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/ukr/journal.php>.
6. Науковий журнал «Стратегічна панорама». URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/5/>